

Een les maatschappijleer: omhoogkijken (voorbeeldles voortgezet onderwijs)

Henk Vermeulen

Dit materiaal is onderdeel van het compendium christelijk leraarschap dat samengesteld is door het lectoraat Christelijk leraarschap van Driestar hogeschool. Zie ook www.christelijkleraarschap.nl.

Samenvatting	Deze voorbeeldles komt uit het boek 'Venster op de hemel. Christelijk leraarschap in de lespraktijk'. In dit boek wordt geprobeerd om leraren ertoe aan te zetten om vanuit de schoolvakken verbindingen te leggen met het christelijk geloof. Deze les is een les maatschappijleer die geschikt is voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De les gaat over de vraag hoe leerlingen staan tegenover de moderne media en cultuur.
Bronvermelding	Mackay, E. (2014 Apeldoorn) Venster op de hemel. Christelijk leraarschap in de lespraktijk.
Thema *	Inspiratiebronnen
Gebruik **	Handen
Plaatsingsdatum	2014
Gerelateerde artikelen	n.v.t.
Trefwoorden	Voorbeeldles, venster op de hemel, voortgezet onderwijs, maatschappijleer

* In het compendium wordt al het materiaal verdeeld over de acht thema's van christelijk leraarschap: *onderwijs, inspiratiebronnen, leraar, leerling, leerstof, didactiek, schoolteam, leidinggevenden*.

** Het materiaal kan gebruikt worden als onderbouwing en visievorming (*hoofd*), bezinning en reflectie (*hart*) of biedt concrete handreikingen en voorbeelden (*handen*).

5. Een les maatschappijleer: omhoogkijken

Henk Vermeulen

1. Inleiding

Toen het vak maatschappijleer eind jaren zestig z'n intrede deed, was het een duidelijk identiteitsgebonden vak. Of het nu politiek links of religieus christelijk werd ingevuld, het was voor iedereen duidelijk dat het vak maatschappijleer bij uitstek geschikt was om er de identiteit van de school in te laten doorklinken. Met de komst van de verplicht voorgeschreven programma's is de situatie echter veranderd. Het gevaar is niet denkbeeldig dat docenten en leerlingen vooral bezig zijn het voorgeschreven programma af te werken, zeker als aan het eind het landelijk examen wacht. Ook de maatschappijleerdocent zal dus heel bewust – net als zijn collega's die andere vakken doceren – moeten zoeken naar een manier om het vak te geven op een manier die recht doet aan het woord 'christelijk' of 'reformatorisch' dat op de gevel staat.

Die zoektocht begint met na te denken over de vraag wat ik wil bereiken met mijn lessen. Natuurlijk hebben we allemaal geleerd om lesdoelen te formuleren, en we weten ook allemaal hoe we kunnen nagaan of die lesdoelen bereikt zijn. Hier gaat het echter om een vraag van hogere abstractie. Een tijdje terug vroeg mijn teamleider aan alle leden van zijn team om in één of twee zinnen aan te geven welk doel ieder persoonlijk heeft met zijn of haar werk op school. Dat is een belangrijke vraag, die ver boven die van de afzonderlijke lesdoelen uitstijgt. Bij het nadenken over die vraag bestaat natuurlijk het gevaar dat het antwoord zo ver boven de concrete lesdoelen uitstijgt dat

er geen relatie is met de dagelijkse lespraktijk. Laat dat echter geen belemmering zijn om er over na te denken. Dit is mijn poging tot een antwoord: Ik wil de leerlingen leren nadenken over zichzelf en over de maatschappij waarin zij leven, niet als autonome mensen, maar in het besef dat er een God is die hun leven leidt.

Hoe dit in de praktijk vormgegeven kan worden, laat ik zien in een les voor klas 3 GT over media.

2. Klas 3 GT denkt na over media

Bij de onderwerpen voor het vak maatschappijleer die van hogerhand worden voorgeschreven, hoort ook het thema (massa)media. Ik bespreek met de leerlingen hoe het nieuws tot stand komt, en ik probeer ze een beetje kritisch te maken over de stroom aan berichten die hen overspoelt. We praten met elkaar over de vraag hoe reclame werkt. Het blijken echte ervaringsdeskundigen te zijn, want een rondje door de klas levert al een aardig overzicht van reclametechnieken op. Maar ik wil ze ook laten nadenken over hun eigen mediagebruik. Ik kies ervoor om dat te doen in de vorm van een praktische opdracht, waar ze meerdere lessen aan mogen werken. Een centraal gesprek in de klas is soms heel zinvol, maar voor deze leerlingen ook moeilijk vol te houden. Hopelijk kan ik ze voor langere tijd bij het onderwerp betrekken als ze zelfstandig nadenken aan de hand van enkele opdrachten.

Het blijkt elke keer weer dat je de opdrachten voor deze leerlingen zo duidelijk mogelijk op papier moet zetten. Eigenlijk neem je ze stap voor stap aan de hand en daarom heb ik niet alleen de opdracht helemaal uitgewerkt, maar ook een werk-

schema gemaakt waarin ze aan moeten vinken welke opdrachten gereed zijn.

Ter introductie informeer ik naar hun eigen kennis van de massamedia. Zoals gezegd: het zijn ervaringsdeskundigen. Over Twitter, Instagram of WhatsApp hoef ik de meesten niets te vertellen. Het is opvallend dat in het rijtje massamedia dat ze gebruiken de televisie nagenoeg ontbreekt. Er zijn gezinnen waar dat apparaat niet in huis is. Wanneer pa en ma wel tv kijken, is het voor zoon- of dochterlief niet erg interessant om dit te doen. 'Ik hoor het wel als pa het journaal aanzet, dus dan krijg ik daar wel wat van mee, maar meestal kijk ik niet zelf.'

3. Inventarisatie mediagebruik

De eerste opdracht die ik ze geef, is om hun mediagebruik zo precies mogelijk in kaart te brengen. Ze vullen voor elke dag van de week een schema in, en geven daarin aan hoelang ze welk medium gebruiken. Ik vind het belangrijk dat ze niet alleen nadenken over de hoeveelheid tijd die ze aan de media besteden, maar ook over de inhoud van wat ze bekijken. Voor WhatsApp is dat meestal met één woord aan te geven: sociaal gebruik. Maar bij 'twee uur YouTube' per dag daag ik ze uit om na te denken over wát ze kijken. Er zijn jongens die een indrukwekkend aantal uren met games bezig zijn. Ze leggen vast welke games het zijn en in de gesprekjes informeer ik naar de inhoud. Vragenderwijs – ik maak duidelijk dat ik geen verstand heb van games – probeer ik ze ertoe te brengen om te reflecteren op de inhoud van de spellen. Die inhoud is regelmatig tamelijk heftig. Het gaat heel vaak over gewelddadige acties die nodig zijn om verder te komen in het spel. Zouden

ze zich weleens afvragen of dat strookt met wat ze 's zondags in de kerk horen? Soms bekruipt me tijdens zo'n gesprekje het gevoel: horen ze daar in de kerk wel wat? Het mooie van deze lesvorm is dat ik individuele gesprekken kan voeren en ik heb de indruk dat ik ze zo meer aan het denken zet dan bij een klassikaal gesprek hierover.

Een volgend deel van de opdracht is dat ze moeten reageren op een aantal bronnen over de invloed van de media. Dat vinden ze moeilijk. Zo'n stukje tekst geconcentreerd lezen is vaak al lastig, het goed begrijpen is weer een niveautje hoger en er dan ook nog over nadenken met betrekking tot zichzelf is echt een hele stap. Bij dit onderdeel van de opdracht voer ik niet al te veel gesprekjes. Ik vind het een meer 'technisch' onderdeel als schakel tussen de opdracht waar we mee begonnen en de opdracht die nu volgt.

4. De Bijbel

Ik wil namelijk dat ze aan de hand van de Tien Geboden nadenken over mediagebruik. Dit gedeelte van de opdracht doen ze samen. Hopelijk komt hiermee het gesprek op gang. Dat gaat echter niet vanzelf. De tekst van de Tien Geboden is niet vreemd voor ze, maar het leggen van de relatie met hun eigen gedrag is tamelijk lastig. We hebben mooie gesprekken over afgoden en over het besteden van je tijd, ook op zondag. We hebben het over ruzies met pa en ma over mediagebruik. Ze komen zelf met datingsites en de soms verwoestende gevolgen daarvan. En de link met (het opwekken van) begeerte is ook snel gelegd. Het is een intensieve vorm van lesgeven, want als docent zou ik overal tegelijk willen zijn en overal tegelijk denkduwtjes willen uitdelen. Dat kan natuurlijk niet, maar aan

de teksten die ze schrijven, zie ik dat de meeste leerlingen echt over deze kwestie nagedacht hebben.

Er is in het benaderen van de media vanuit de Tien Geboden voor mij één nadeel: voor leerlingen zijn deze tien woorden zonder uitzondering geen geboden, maar verboden. Bespreking van het thema media in relatie tot de Tien Geboden bevestigt voor verschillende leerlingen hun beeld van het christelijk geloof: een christen wordt vooral gekenmerkt door de dingen die hij níét mag. Wat zou het mooi zijn als we in het christelijk onderwijs onze leerlingen konden leren dat een christen van alles en nog wat mag, en ook graag doet, namelijk dat wat tot eer van God en tot heil van zijn naaste is.

Ik laat de leerlingen nadenken over Filippienzen 4 vers 8:

Voorts, broeders, al wat waarachtig is, al wat eerlijk is, al wat rechtvaardig is, al wat rein is, al wat liefelijk is, al wat wel luidt, zo er enige deugd is, en zo er enige lof is, bedenkt datzelve.

Hier moet ik als docent echt bij zijn, want we lopen met elkaar tegen een gigantische taalkloof aan. De meesten begrijpen eenvoudigweg niet wat er staat. Dat levert op zich weer belangwekkende gesprekken op waarin de kerkgang ter sprake komt, of het Bijbellezen thuis. Die twee zaken zijn ook op een reformatorische school zeker niet voor alle leerlingen vanzelfsprekend. En ook als dat wel zo is, zo'n tekst uit Filippienzen is moeilijk. We knippen de tekst in stukjes, we lezen een andere vertaling, en vooral: we praten erover. Hoeveel ervan blijft hangen? Ik weet het niet. Wel merk ik dat ik bij de tekst meer gedachten zelf moet aanreiken dan toen de Tien Geboden aan de orde kwamen. Zo veel mogelijk probeer ik te voorkomen dat ik ga 'preken'. Ik laat ze vooral zelf naden-

ken vanuit hun eigen context, maar ik geef ze wel een kader mee.

5. Resultaat

Het resultaat van deze opdracht, waar ze drie lessen aan gewerkt hebben, is, naar ik hoop, het besef dat hun mediagebruik iets met de Bijbel en de Bijbel iets met hun mediagebruik te maken heeft. Als ik de schriftelijke uitwerkingen van de opdracht heb nagekeken, bespreek ik nog een enkel onderdeel klassikaal na. In het gesprek bereiken we een cruciaal punt als een van de jongens vraagt: 'Maar waarom zou ik naar zo'n boek (hij bedoelt de Bijbel) moeten luisteren?' Je hoort zijn onbegrip over een docent die zijn denken over concrete dingen wil normeren aan de Schrift. Ik ga niet letterlijk op zijn vraag in en ik vertel hem niet waarom hij zou moeten luisteren. Ik probeer wel over te brengen waarom ik zelf wil luisteren. Iets te laten merken van het wonder dat ik Gods stem hoor in dat Bijbelwoord, de stem van mijn Schepper, van Hem in Wiens hand mijn leven voor tijd en eeuwigheid veilig is. Het resultaat? Uiteindelijk weet je dat als docent niet. Lesgeven is zaaien aan alle wateren.

6. Andere thema's, andere niveaus

Het gebeurt niet vaak dat ik meerdere lessen achter elkaar specifiek besteed aan het vanuit de Bijbel nadenken over een maatschappelijk thema. Wel probeer ik regelmatig de vraag aan de orde te stellen of er Bijbelse lijnen zijn die we kunnen gebruiken als het gaat over het vreemdelingenbeleid, ons werk, of noem maar op.

De manier waarop dat gebeurt, hangt sterk van het niveau van de groep af. Hierboven kwamen de vmbo'ers uitgebreid aan bod, daarom ook nog iets over de vwo'ers. Een soortgelijke vraag als hierboven – een Bijbelwoord verbinden met een maatschappelijk vraagstuk – vinden ze, technisch gezien, niet zo moeilijk. Daar kunnen ze al snel zinnige dingen over melden. Er zijn twee thema's die ze naar mijn ervaring erg moeilijk vinden en die daarom regelmatig terugkeren in onze gesprekken.

Het eerste thema is de vraag naar de reikwijdte van het Bijbelwoord. Dat ik het als christen interessant vind om te vragen of de Bijbel iets zegt over een maatschappelijke kwestie kunnen ze nog wel begrijpen. Maar dat zo'n Bijbelwoord ook voor anderen van belang kan zijn, dat je dat kunt inbrengen in een maatschappelijk debat, daar begrijpen ze niets van. 'Maar die mensen geloven toch niet in de Bijbel, dus die laten zich daar echt niet door overtuigen, hoor! Het is zinloos om in zo'n debat te vertellen dat de Bijbel dit of dat zegt.'

Net als op andere momenten blijken onze leerlingen (en wij als docenten?) veel postmoderner te zijn dan we voor waar willen houden. Mijn reactie op zo'n opmerking beweegt zich meestal langs twee lijnen. Allereerst stel ik ze de vraag: 'Is de Bijbel voor jouzelf gezaghebbend? Denk je zelf over maatschappelijke kwesties of over persoonlijke beslissingen na aan de hand van de Bijbel? Of is de Bijbel toch eigenlijk iets voor de zondag en de dagopeningen?' Vervolgens betoog ik: 'Als de Bijbel voor jou gezaghebbend is, breng dan in het maatschappelijk debat in dat jij de Schrift wilt volgen. En dat jij ervan overtuigd bent dat de richtlijnen van de Bijbel heilzaam zijn voor iedereen. Dat zal beter overkomen dan de stelling "Volgens de Bijbel moet jij ...", maar op een bepaalde manier moet je jezelf daarvoor over hebben. Je staat namelijk niet buiten de argumentatie als

een objectief doorgeefluik van een overtuiging, maar je bent er met huid en haar bij betrokken.'

Een ander thema dat in mijn gesprekken met vwo'ers vaak terugkomt, is dat van het mensbeeld. Neem die keer dat het gaat over demografie, vergrijzing, enzovoort. Bij een van de meisjes breekt een briljant inzicht door. 'Toch wel erg jammer', zegt ze. 'Als je jong bent dan wil je allerlei leuke dingen doen, maar je hebt er het geld en de tijd niet voor. Als je oud bent, wil je ook allerlei leuke dingen doen, je hebt er de tijd voor en het geld, maar je gezondheid laat je in de steek. Kunnen we dat op de een of andere manier niet omdraaien, zodat je altijd leuke dingen kunt doen?'

Die opmerking levert een lang gesprek op. Natuurlijk omdat die raakt aan mijn allergie voor het woord 'leuk'. Dus daar begint mijn reactie. Maar we steken al snel af naar de diepte. Want er zit een bepaald mensbeeld achter. De opmerking heeft te maken met de klassieke vraag uit de rooms-katholieke catechismus: 'Waarom zijn wij op aarde?' En dat heeft alles te maken met de vraag wie de mens ten diepste is. Maar die vraag komt ook terug als het gaat over criminaliteit of over economische systemen. Voor mijn vwo'ers vind ik het belangrijk dat ze gevoelig worden voor het mensbeeld dat uit allerlei opvattingen en gedragingen spreekt. Mijns inziens hebben ze daarmee een kader om maatschappelijke vraagstukken te duiden.

7. Tot slot

Hopelijk help ik ze zo met wat ik hierboven schreef: het nadenken over zichzelf en over de maatschappij waarin zij leven, niet als autonome mensen, maar in het besef dat er een God is die

hun leven leidt. Voor mijn vmbo'ers betekent dit hopelijk dat ze beseffen dat hun mediagebruik niet op zichzelf staat. Het is niet iets wat alleen henzelf aangaat. Het is ook niet alleen iets waar hun ouders misschien wat van zullen vinden. Hun mediagebruik vindt plaats voor Gods aangezicht. Ik hoop daarmee in het nadenken over een hedendaags maatschappelijk verschijnsel het besef te laten doordringen dat we daar niet alleen menselijk over moeten nadenken.

Iets dergelijks streef ik bij de vwo'ers na. In een open wereldbeeld eindigt de bespreking van een maatschappelijk vraagstuk niet in de economische voor- en nadelen, of in de vraag of de sociale ongelijkheid erdoor bevorderd wordt of niet. Als ons wereldbeeld open is tot op God zullen we ook Zijn licht op dat maatschappelijk verschijnsel laten vallen. Voor leerlingen die dat gaan zien, gaat er een venster op de hemel open.

